
Nowożytna smolarnia w Grobelkach, pow. Chełm

Archeologia Polski Środkowowschodniej 7, 147-149

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

TOMASZ KLISZ*, PIOTR KOTOWICZ**, ADRIAN PODGÓRSKI***,
DANIEL TERESZCZUK****, PAWEŁ WOLIŃSKI*

NOWOŻYTNA SMOLARNIA W GROBELKACH, POW. CHEŁM

WSTĘP

Stanowisko 9 w Grobelkach (AZP 83-92/147), gm. Białopole, położone jest na południowej krawędzi niewielkiej dolinki bezimiennego ciekę (ryc. 1), uchodzącego do Wełnianki, lewobrzeźnego dopływu Bugu. Zostało odkryte przez M. i M. Kowalczyków na wiosnę 2001 r., w trakcie prac polowych i zgłoszone do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – Delegatury w Chełmie. Na mocy umowy zawartej pomiędzy Katedrą Archeologii a Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Lublinie badania przeprowadziło Koło Naukowe Studentów Archeologii UMCS¹ w dniach 17–24 X 2001.

WYNIKI BADAŃ WYKOPALISKOWYCH

Przebadano obszar o łącznej powierzchni 38,5 m². Wykop o wymiarach 7 x 5,5 m zlokalizowano na stoku, który schodzi do zabagnionej dolinki. Podczas usuwania warstwy humusowej (0–25 cm) natrafiono na nieliczne fragmenty szkła, ceramiki nowożytnej, kości oraz zgrzebło wykonane z krzemienia wołyńskiego, przypuszczalnie pochodzące z wczesnej epoki brązu (ryc. 4: A)². Po zdjęciu humusu na planie wykopu badawczego pojawił się centralnie usytuowany obiekt nr 1 oraz pięć obiektów satelitarnych, z których cztery rozmieszczone były symetrycznie w narożnikach wykopu (obiekty nr 2, 3, 4, 5), natomiast obiekt nr 6 zarysował się pomiędzy północną krawędzią obiektu nr 1 a północną granicą wykopu.

Po odsłonięciu całego obiektu nr 1, posiadającego regularny, kolisty zarys i średnicę ok. 450 cm, założono cięcie i rozpoczęto eksplorację połówki E warstwa-

mi mechanicznymi, aż do osiągnięcia spągu na głębokości ok. 90 cm od stropu. Obrzeże obiektu stanowił pierścień przepalanej gliny barwy rdzawo-brązowej, o szerokości średnio 30 cm, mający w profilu nieckowaty zarys. Od wewnątrz przylegała do niego węglisto-czarna, twarda warstwa, składająca się z fragmentów drewna i węgla drzewnych. Wypełnisko stanowiła ciemnoszaro-czarna ziemia, przemieszana z polepą oraz węglami drzewnymi. W warstwie przepalanej gliny wystąpiły śladowe ilości smoły. Pod przepaloną gliną pojawiła się jasnoszaro-biała, plastyczna warstwa, mająca swą kontynuację również w obiekcie nr 6, w którą wchodził fragment drewna, tkwiący w domniemanym otworze spływowym.

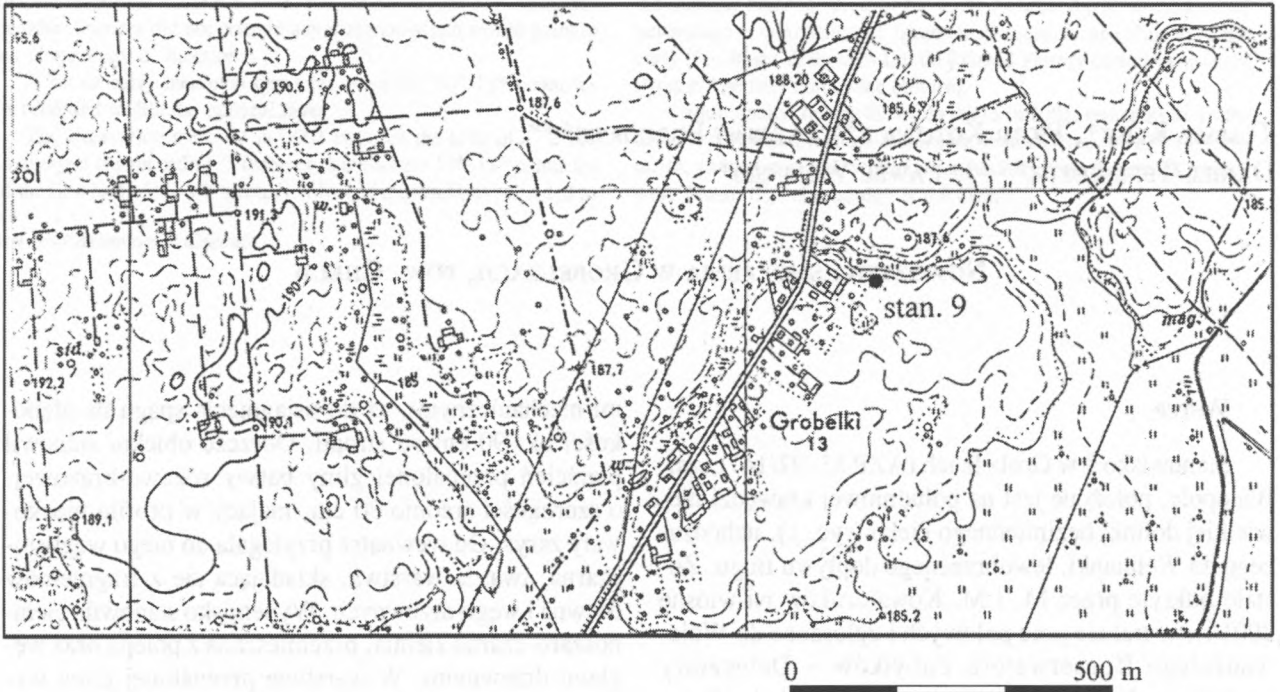
Obiekty nr 2, 3, 4 i 5 zlokalizowane w narożnikach wykopu charakteryzowały się nieregularnym kształtem, zbliżoną wielkością (średnica 100–150 cm) oraz miąższością (ok. 20–30 cm), barwą i strukturą wypełniska (ryc. 3). Obiekty zawierały drobne fragmenty węgla drzewnych i drewna oraz materiał zabytkowy w postaci nielicznych fragmentów ceramiki nowożytnej, kości zwierzęcych, szkła i gwoździ żelaznych.

Obiekt nr 6 został przecięty wspólną linią cięcia z obiektem nr 1. W trakcie eksploracji, prowadzonej warstwami mechanicznymi, wybrano warstwę zasypiskową zalegającą nad odkrytą na głębokości ok. 80 cm, wydrążoną kłodą drewnianą, równoległą do niej położoną, półokrągłą dranicą oraz prostopadłe usytuowaną deską. Analogicznie umiejscowioną deskę zaobserwowano po zachodniej stronie kłody. Na dranicie leżały fragmenty ceramiki, pochodzące z jednego naczynia (ryc. 2: B), które można datować na 2 połowę XVII–XVIII wieku³. Konstrukcję drewnianą otaczała bardzo twarda warstwa barwy ciemnobrązowej. Uchwycenie pełnego zarysu obiektu okazało się niemożliwe, ponieważ znalazł się on poza obrębem wykopu badawczego. Osiągnięcie calca uniemożliwiła wzbierająca w tym miejscu woda podskórna.

¹ Poza autorami sprawozdania, w badaniach wzięty udział również studentki archeologii UMCS: E. Kokowska i A. Paduch. Opiekunami merytorycznymi badań zostali: prof. dr hab. A. Kokowski oraz mgr M. Juściński. Badania sfinansowano ze środków Uniwersytetu im. Marii Curie-Skłodowskiej oraz Koła Naukowego Studentów Archeologii (P. N. Kotowicz, T. Klisz, A. Podgórski 2002).

² Informacja ustna dr A. Zakościelnej, za którą serdecznie dziękujemy.

³ Informacja dr. hab. A. Rozwałki, za którą uprzejmie dziękujemy.

Ryc. 1. Grobelki, stan. 9. Lokalizacja stanowiska.

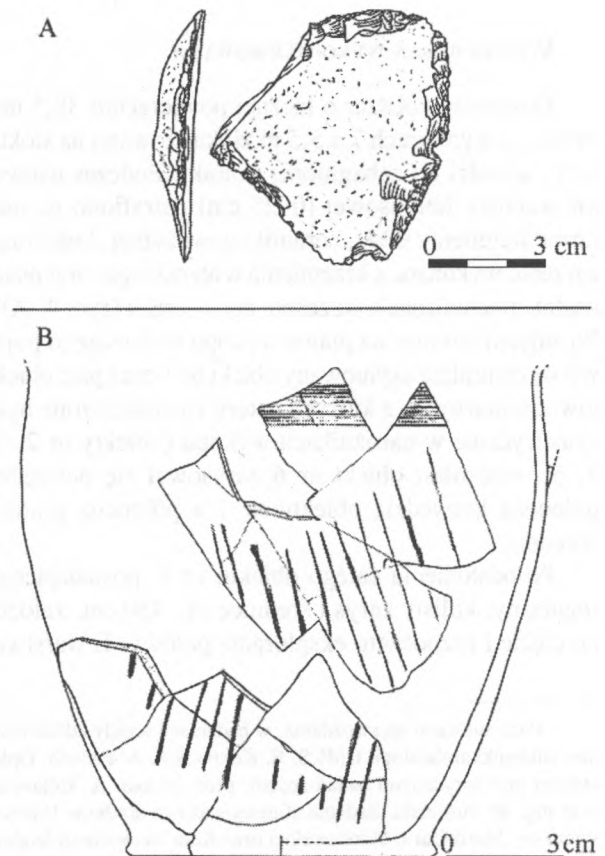
WSTĘPNA INTERPRETACJA OBIEKTÓW

Interpretacja obiektu 1 nie pozostawia żadnych wątpliwości – pełnił on funkcje pieca do wyrobu smoły⁴ (ryc. 3). Zewnętrzna warstwa powstała poprzez wylepienie ścian pieca gliną. Mamy tu więc do czynienia z warstwą konstrukcyjną, która w wyniku oddziaływania wysokiej temperatury podczas procesu produkcyjnego wypaliła się, uzyskując znaczną twardość i rdzawo-brązową barwę. Na wewnętrznych ścianach pieca osadziły się pozostałości procesu produkcyjnego, przybierając postać silnie nasyczonej węglami warstwy. Pod dnem pieca uchwycono kanał spustowy, którego wypełnisko zawierało plastyczną glinę (?) białej barwy. W jej powstaniu niewątpliwie miała udział spływająca z pieca smoła. Produkty finalne spływały z pieca do kanału spustowego przez otwór widoczny na profilu w dnie niecki. Taką interpretację potwierdzają również nieliczne analogie (S. Czopek 1997; W. Nowosz 1962).

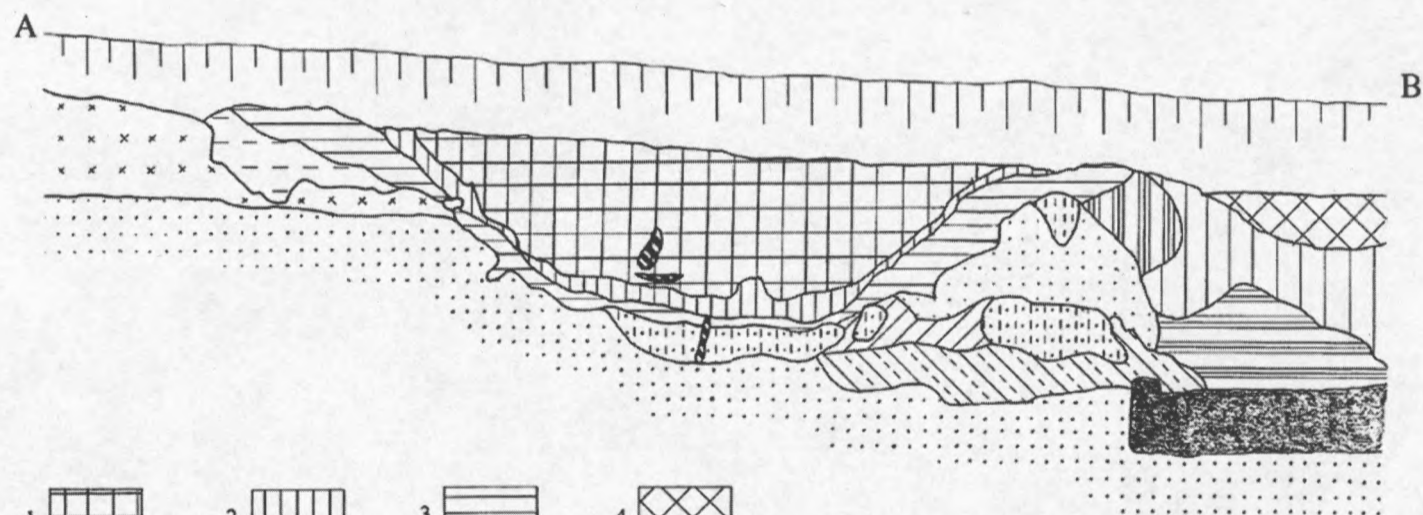
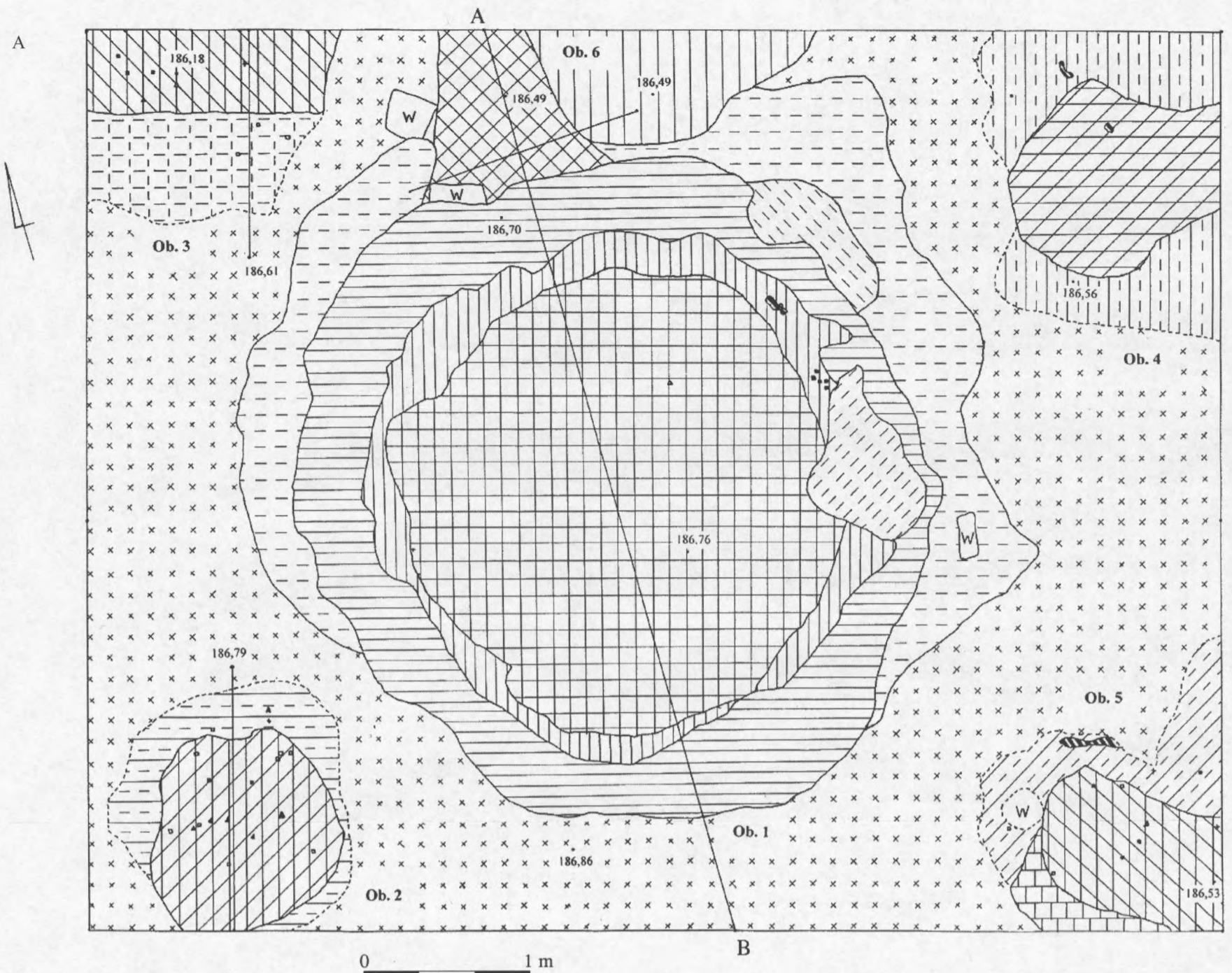
Obecność symetrycznie położonych obiektów nr 2, 3, 4, 5 zasugerowała, że mamy tu do czynienia z pozostałościami elementów nośnych zadaszania⁵. Eksploracja tych obiektów dowiodła jednakże, że nie są to dołki postępowe. W związku z tym zinterpretowano je jako pozostałości po platformach drewnianych, podtrzymujących słupy, na których wspierała się konstrukcja da-

⁴ Poświadcza to analiza próbek wykonana przez prof. J. Lange-
ra z Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu.

⁵ O różnego rodzaju konstrukcjach dachowych wznoszonych
nad piecami dziegciarskimi donoszą źródła etnograficzne (np.
N. Utkin 1997, s. 131, fot. 4).

Ryc. 2. Grobelki, stan. 9. A – humus; B – „kłoda” (rys. P. Koto-
wicz, P. Woliński).

1	2	3	4				
5	6	7	8	9	10	11	12
13	14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27	

Ryc. 3. Grobelki, stan. 9. A – plan obiektów na poziomie odkrycia (rys. P. Kotowicz); B – profil pieca z kanałem spustowym.
 1 – warstwa wypełniskowa, czarna, jednorodna, sypka, przesycona dużą ilością fragmentów węgla drzewnego; 2 – warstwa twarda, węglistoczarna, zżużlona, z fragmentami węgla drzewnych i smoły; 3 – warstwa konstrukcyjna, wypalona, twarda, rdzawo-brązowa; 4 – czarna ziemia z niewielką ilością rdzawo-pomarańczowej, z fragmentami węgla drzewnych; 5 – warstwa jasnobrązowa, wymyta z warstwy 3; 6 – warstwa destrukcyjna, szarno-czarna z fragmentami węgla drzewnych i rdzawych drobin; 7 – warstwa destrukcyjna, brązowa, powstała z warstwy 3; 8 – ciemnoszara ziemia z niewielką ilością rdzawo-żółtej i z drobinami węgla drzewnych, drobnoplamista; 9 – warstwa szaro-brunatna z rdzawymi plamami, zwarta; 10 – warstwa szara przemieszana z żółto-kremowym, przemyta; 11 – warstwa ciemnoszara z niewielką ilością węgla drzewnych; 12 – warstwa szara przemieszana z żółto-rdzawym, sypka, drobnoplamista; 13 – warstwa ciemnoszaro-brunatna z żółtymi plamami; 14 – szaro-brunatna ziemia z domieszką żółtej, fragmenty polepy, silnie plamista; 15 – warstwa szaro-brunatna z niewielką domieszką rdzawej i żółtej, plamista; 16 – warstwa szaro-brunatna z domieszką żółtej, plamista; 17 – kremowo-szary spiaszczony less; 18 – warstwa szaro-biała, miejscami z czarno-szarymi i brązowymi wymyciami, plastyczna; 19 – warstwa wypalona, twarda, ciemnobrązowa; 20 – szaro-brunatna ziemia, miejscami drobiny węgla drzewnych, plamista; 21 – popielato-szara ziemia z dużą ilością drobnych węgla drzewnych, przemieszana z kremowo-żółtą, ze śladami po drewnie; 22 – warstwa zwarta, twarda, jasnobrązowa; 23 – brązowo-czarna glina, twarda, przepalona; 24 – zwęglone drewno; 25 – calej; 26 – wkopy; 27 – kłoda spustowa.

chowa nad piecem. Dodatkowymi argumentami przemawiającymi za taką interpretacją, oprócz ich symetrycznego rozmieszczenia względem obiektu nr 1, są zbliżone wymiary, głębokość zalegania oraz miąższość. Nie bez znaczenia pozostaje również fakt występowania w wypełniskach wymienionych obiektów fragmentów drewna i węgla drzewnych.

Chronologię stanowiska określić można jedynie na podstawie znalezionych w obiekcie nr 6 fragmentów ceramiki pochodzących prawdopodobnie z jednego naczynia. Ich pozycja stratygraficzna wskazuje, że dostały się one tam w czasie lub tuż po zakończeniu użytkowania obiektu. W związku z tym czas funkcjonowania całego zespołu zamyka się w ramach 2 połowa XVII-XVIII w.

UWAGI KOŃCOWE

Nieprzebadana część pieca pozostaje nadal zagrożona głęboką orką. Dlatego konieczne jest pełne rozpoznanie obiektu, które mogłoby przynieść dodatkowe informacje na temat funkcjonowania tego typu urządzeń. Duże znaczenie miałyby również zbadanie kontynuacji obiektu nr 6 i uchwycenie całości systemu odprowadzania produktów finalnych z pieca. Nieodzowne jest też objęcie opieką konserwatorską podobnych obiektów, odkrywanych przez okolicznych mieszkańców podczas prac polowych.

LITERATURA

<p>Czopek S.
1997</p>	<i>Beitrag zum Wissen über Holzteer- und Holzpechherstellung auf dem Gebiet Sudostpolens im 18.-19. Jh.</i>, [w:] W. Brzeziński, W. Piotrowski (ed.), <i>Proceedings of the First International Symposium on Wood Tar and Pitch</i>, Warszawa, s. 159-166.	<p>Nowosz W.
1962</p>	<i>Smolarnia w Ślepietnicy, pow. Piotrków</i>, „Łódzkie Studia Etnograficzne”, t. 4, s. 111-115.
<p>Kotowicz P. N., Klisz T., Podgórski A.
2002</p>	<i>A to dziegieć właśnie!</i> „Wiadomości Uniwersyteckie”, R. 12, nr 1, s. 7.	<p>Utkin N.
1996</p>	<i>Wood pyrolysis in the Russian North. Kożuchovka-Kiln</i> [w:] W. Brzeziński, W. Piotrowski (ed.), <i>Proceedings of the First International Symposium on Wood Tar and Pitch</i>, Warszawa, s. 127-136.

TOMASZ KLISZ, PIOTR KOTOWICZ, ADRIAN PODGÓRSKI, DANIEL TERESZCZUK, PAWEŁ WOLIŃSKI

MODERN TAR-WORKS IN GROBELKI, CHELM DISTRICT

The rescue excavations carried out in Grobelki (Chelm District) in October 2001 by the Scientific Circle of the Students of Archaeology at UMCS led to a discovery of modern tar-works. The main part of it was constituted by a circular syncline dug in the ground. It was about 4.5 m in diameter and about 90 cm deep. The contours were distinctly different from the soil around and formed a ring of hard burnt soil on the surface. Its function as a tar-works oven is beyond question. The precise shape was observed in cross-section after having explored one of the halves of the pit. An opening and a release passage was found at the bottom, through which the produ-

ced tar was released. At the end of the passage, a well preserved hollowed timber piece was found, directly from which the tar workers collected their product. Around the syncline, four symmetrically arranged features were uncovered. Although these were not typical postholes, they surely constituted the remains of the roofing above the oven. During the excavations numerous pieces of charcoal, pieces of pottery, glass and animal bones were found. Fragments of the ceramic vessel which was found near the timber piece allow us to date the tar-works to the 2nd half of the 17th and 18th centuries

* Lublin

** Muzeum Historyczne w Sanoku

*** Jastrzębie Zdrój

**** Tomaszów Lubelski